GIRONA

GUERRA A LA REREGUARDA

1936-1939

AUTORIA DESCONEGUDA/ AGENCIA EFE

Joaquim Nadal

GIRONA

GUERRA A LA REREGUARDA

1936-1939

efadós

Ajuntament de Girona

GIRONA
GUERRA A LA REREGUARDA
1936-1939

Col·lecció Catalunya en Guerra

Primera edició: desembre del 2026
© dels textos: Joaquim Nadal i Farreras
© de les fotografies: diversos autors
© de la col·lecció: Editorial Efadós
© de l'edició: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS
Carrer d'Edison, 3, nau A
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

AJUNTAMENT DE GIRONA
Plaça del Vi, 1
17004 Girona
Telèfon 972 419 000

Idea original i disseny
Editorial Efadós

Hi col·laboren

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Institut Català de les Empreses Culturals

Diputació de Girona

Assessorament lingüístic
M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la coberta:
Deschamps / España. Ministerio de Cultura. CDMH.
Deschamps, Foto.0790

Acrònims:
AMGi (Arxiu Municipal de Girona)
AMTM (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià)
ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)
AUSAM (Archivio dell'Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare)
BNE (Biblioteca Nacional de España)
CDMH (Centro Documental de la Memoria Histórica)
CRDI (Ajuntament de Girona - Centre de Recerca i Difusió de la Imatge)
IEC (Institut d'Estudis Catalans)
INSPAI (Centre de la Imatge de la Diputació de Girona)
MAC-Girona (Museu d'Arqueologia de Catalunya)
UdG (Universitat de Girona)

ISBN 979-13-87658-80-9
DL B-21574-2026
Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6
INTRODUCCIÓ
De lluny del front a front terminal

Pàg. 13
EL COP D'ESTAT MILITAR I LA REVOLUCIÓ
La ciutat dels comitès

Pàg. 37
LA ICONOCLÀSTIA I EL SALVAMENT DEL PATRIMONI
El patrimoni de Girona a l'Exposició de París del 1937

Pàg. 57
LA RECONSTRUCCIÓ INSTITUCIONAL
Els ajuntaments successius

Pàg. 81
LA VIDA A LA REREGUARDA
Habitatge, educació, lleure i esport

Pàg. 133
ELS EFECTES DE LA GUERRA
Una pau entre parèntesis: lleves, racionament, bombardeigs i por

Pàg. 161
EL FINAL DE LA GUERRA
Girona, porta de l'exili

Pàg. 184
ÍNDEX ALFABÈTIC

Introducció

DE LLUNY DEL FRONT A FRONT TERMINAL

Joaquim Nadal i Farreras, historiador i escriptor

Ens trobem al bell mig d'una trilogia que ha abordat en un primer volum l'etapa de la Segona República Espanyola fins a l'esclat de la Guerra Civil. Aquest volum presenta l'etapa de la Guerra Civil a la ciutat de Girona i el tercer volum tractarà dels anys del primer franquisme.

En termes cronològics, el primer volum conté el període que va del 14 d'abril del 1931 al cop d'estat militar i a la insurrecció rebel iniciada els dies 17 i 18 de juliol. El tercer ens presentarà la ciutat des del 4 de febrer del 1939 fins a l'any 1965, data de l'aparició de la revista *Presència* i quan es comença a percebre un cert desvetllament de la ciutat, tenallada pel franquisme i el nacionalcatolicisme.

Aquest volum comprèn els dies que van des del 19 de juliol del 1936, quan els militars sollevats de la guarnició de Girona ocupen els punts estratègics de la ciutat sense cap problema i es desinflen i es retiren quan arriben les notícies del fracàs de la rebel·lió a Barcelona i el general Goded anuncia la seva rendició, fins al 4 de febrer del 1939, quan les tropes franquistes i les tropes italianes ocupen la ciutat de Girona, devastada pels darrers dies de guerra, els efectes dels bombardejos reiterats i les voladures tàctices en fàbriques i infraestructures que van fer els republicans abans d'emprendre la retirada i el camí de l'exili.

Malgrat que la geografia de la rebel·lió i les zones sota control rebel i les fidels a la República marcaven una línia en diversos fronts clarament allunyats de la ciutat de Girona, hem de dir que des del 19 de juliol del 1936 res ja no seria igual que en els anys de la República en pau. Primer, perquè des de l'inici ja hi hauria els primers morts a la ciutat. Segon, perquè esclata la revolució social com a reacció al cop militar i es creen poders paral·lels que anullen o minimitzen les institucions convencionals, per exemple, els ajuntaments, i emprenen polítiques de signe revolucionari en el terreny de les col·lectivitzacions de les empreses, del sòl i dels habitatges. El petit equilibri entre partits republicans i partits

JOSEP MARIA SAGARRA I PLANA / ANC

de la dreta regionalista que s'havia mantingut durant la República en pau es trenca radicalment. Els regidors de la majoria regionalista i de dretes abandonen, s'amaguen, fugen o són perseguits i alguns acabarien morint assassinats. La recomposició de les estructures de poder passa pels criteris del Comitè de Milícies Antifeixistes, presidit per Expedit Duran i per Miquel Santaló, que no poden aturar els primers dies el saqueig d'esglésies i propietats de representants de la dreta, els incendis i la demolició total o parcial d'esglésies i convents, la destrucció o l'intent de destrucció del patrimoni historicoartístic i els excessos de la violència revolucionària amb els primers assassinats de capellans.

La vida de la ciutat es veu capgirada per l'impacte innegable de la guerra. Primer, per la por i els rumors sobre atacs feixistes; després, per les denúncies i sospites al voltant de la por de la cinquena columna. En tercer lloc, per les lleves successives, que buiden progressivament de joves, i no tan joves, la ciutat i envien els fills de les famílies al front de guerra. En quart lloc, per les dificultats en els proveïments alimentaris de la ciutadania. En cinquè lloc, per l'impacte de l'arribada a una ciutat de poc més de 25.000 habitants d'algun miler de refugiats, infants i adults, de diverses procedències, que pujarien fins a 2.500 en un còmput acumulat. En sisè lloc, per l'efecte dels bombardeigs, sobretot de l'aviació italiana, sobre la ciutat.

En un lloc preeminent hauríem de situar la pugna política entre partits i sindicats, i el debat sobre si era possible o no fer simultàniament la revolució i guanyar la guerra. Hi hagué intents successius de recompondre els ressorts del poder a les institucions i, en primer lloc, a l'Ajuntament, amb etapes successives de predomini

AUTORIA DESCONEGUDA / BNE

LA NORMALITAT, MALGRAT TOT

Entre la rebel·lió militar del 18 de juliol i la retirada de les tropes sollevades a les casernes la nit del 19 de juliol es congria l'esclat de la revolució. Es produeix un buit institucional i ni el Govern de la Generalitat ni els ajuntaments no controlen la situació.
Els comitès s'apoderen de les armes i del carrer. Un cop derrotada la rebel·lió, el primer capteniment de les autoritats és tractar de tornar a la normalitat de la vida a la rereguarda. A la imatge, moviment de persones i de mercaderies al pont de Pedra de Girona en un dia de mercat.

AUTORIA DESCONEGUDA / CRDI - COL·LECCIÓ L'ABANS DE GIRONA

anarquista, primer, i d'hegemonia d'Esquerra Republicana de Catalunya, després, un cop liquidat el conflicte dels Fets de Maig del 1937, en governs compartits amb el Partit Socialista Unificat de Catalunya.

El repte diari era redreçar l'agenda reformista, fer polítiques educatives, construir equipaments i infraestructures urbans, i combinar els principis de la revolució social a favor de la col·lectivització de les empreses i la col·lectivització del sòl amb l'estructura d'una ciutat petitburgesa amb un teixit empresarial d'una mida que xocava amb aquests principis revolucionaris.

Sota un clima d'aparent normalitat un cop superat el primer impacte de la rebel·lió militar, es difumina i eclipsa el caràcter de ciutat clerical que dominava fins a aquell moment. Girona s'esllangueix i decau, es deprimeix entre el fervor republicà, d'una banda, i les esperances secretes de les dretes, de l'altra. Hi ha estructures diferents en el terreny de la justícia, durant un temps amb tribunals populars administrant justícia, i en l'àmbit del treball, amb un conjunt de mesures des del sector públic per atendre l'atur estructural, i amb un sistema de partits i de mitjans de comunicació vinculats als diferents partits polítics que supleixen la tradicional dualitat entre el *Diari de Girona* (darrer número publicat el 18 de juliol del 1936) i *L'Autonomista* (darrer número publicat el 25 de gener del 1939).

En els darrers dies de la guerra, la ciutat esdevé el camí de l'exili, una etapa per fugir de la repressió, i s'hi apilonen persones, famílies senceres, que ompliran els camins de França tot resseguint la carretera nacional com a testimoni devastador dels efectes de la guerra. Girona bull d'efervescència abans del cataclisme final.

FOTO LUX / CRDI - FONS FOTO LUX

EL COP D'ESTAT MILITAR I LA REVOLUCIÓ

La ciutat dels comitès

El 19 de juliol és la data de la rebel·lió militar a Catalunya. L'exèrcit a Girona sortí de les casernes i es desplegà per la ciutat ocupant els principals centres neuràlgics: Correus, Telèfons, la central elèctrica de Pedret, Ràdio Girona, les estacions de ferrocarril, la comissaria delegada, la Delegació d'Ordre Públic, sota la direcció del general Jacinto Fernández Ampón i el tinent coronel Antonio Alcubilla.

Després de la rendició de Barcelona, les tropes van retornar a les casernes. Començava la revolució social, l'establiment de noves estructures de poder popular i el saqueig i incendi d'esglésies i locals de la dreta. Formalment van recuperar el poder el comissari delegat Eduard Layret i el d'Ordre Públic Amadeu Oliva.

El dia 20 de juliol es va produir la primera mort a Girona: Pere Coma, tradicionalista, que es va parapetar a casa seva i intercanvià trets amb

milicians fins a caure mort. Dos dies més tard, el 22 de juliol, queia ferit Dídac Tarradell, mestre i militant del POUM, que morí el dia 24.

Fins a primers d'octubre, els comitès van prendre el poder i van anul·lar *de facto* el paper de les institucions. L'11 d'octubre del 1936, el Govern de la Generalitat decretà la dissolució dels comitès en un intent de recuperar la normalitat i la continuïtat institucionals.

En els primers moments de la revolució, entre el juliol i el novembre del 1936, i d'acord amb els còmputs i les identificacions que ha fet l'Arxiu Municipal de Girona, a la ciutat hi va haver 26 persones mortes i 53 persones més mortes fora de Girona però vinculades a la ciutat. La nit de Roses (30 d'octubre del 1936) va precipitar la segona onada de morts. Era la violència desfermada amb el pretext d'apuntalar la revolució.

MORT I GUERRA

A les pàgines anteriors, imatge de l'impacte emocional de la mort amb un grup de milicians vetllant el company. A la imatge de la dreta, de 1937, militars en un descampat com alguns dels que es feien servir per entrenament i eventualment per execucions dictades per l'ordre revolucionari.

FOTO LUX / CRDI - FONS FOTO LUX